

Рад примљен: 22. 01. 2014.

Рад прихваћен: 10. 03. 2014.

Оригинални
научни раддр Горан Зељић¹
Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Бројеви као врста речи у грамањичким уџбеницима за основну школу

Резиме: Бројеви представљају хетерогену врсту речи коју одликују и различите класификације као последица нејасноћа утврђених критеријума шта се под бројевима подразумева. Предмет истраживања је начин обраде и класификације бројева као врсте речи у грамањичким српској језика за основну школу. Узорак истраживања чине уџбеници грамањичке за четврти разред, јер се на том узрасту експлицитно уводи појам броја као врсте речи, те се условава и основна класификација бројева, и грамањички уџбеници за старије разреде да би се испитало да ли се условава линеарна повезаност материје. Резултати истраживања показују: 1) да постоје различите класификације бројева у уџбеницима за исти разред; 2) у уџбеницима за четврти разред доминира традиционална класификација (основни, редни и збирни бројеви), а у уџбеницима за старије разреде уводи се нова класификација са само две врсте бројева (главни и редни) и више подврста у оквиру једне (главни са основним и збирним бројевима, бројним именицама на -ица и бројним придевима). Сматрамо да ова неједнакост може довести до тога да ученици прихватају традиционалну класификацију бројева, која се обрађује у четврти разреду. У закључку рада предложена је концентрична класификација настала на основу традиционалне поделе на основне, збирне и редне бројеве, а која подразумева термиолошку стандардизацију и постепено увођење свих бројевних врста, са акцентом на њиховој семантици.

Кључне речи: бројеви, морфологија, врста речи, бројевне речи, бројевне врсте.

Увод

Бројеви као врста речи врло рано су заступљени у деџем дискурсу, па се као такви обрађују већ у трећем разреду (правописно – као цифре за писање датума), да би се основна класификација, која подразумева две традицио-

налне врсте – основне и редне бројеве – увела у четвртој разреду. Наставним планом и програмом за четврти разред предвиђено је да се обраде управо ове две врсте, док се трећа – збирни бројеви, као део традиционалне поделе – уводи у уџбенике, али је на учитељима одлука да ли ће их обрадити. Тако од аутора уџбеника и учитеља зависи са којим бројевним врстама ће уче-

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs

ници бити упознати. Коначно, у петом разреду, успоставља се класификација која подразумева две врсте – главне (са основним и збирним бројевима) и редне бројеве.

Да бисмо испитали актуелна решења у уџбеничкој литератури, анализирали смо одређен број уџбеника које је надлежно министарство одобрило за употребу у наставној пракси. Када је то могло, анализирали смо и уџбенике за старије разреде истог издавача да бисмо видели у којој мери се успостављене класификације на млађем узрасту могу третирати као основ за коначно формирање појма броја као врсте речи и у ком степену се рано стечена знања о бројевима као врсти речи преносе на старији узраст.

Методолошки оквир истраживања

Циљ

Циљ спроведеног истраживања био је да се у актуелним грамаћичким уџбеницима за основну школу сагледају модалитети употребе врста бројева и начини њихове класификације.

Задачи

1. Анализити које врсте бројева и начини њихове класификације преовлађују у грамаћичким уџбеницима за млађе разреде основне школе.
2. Анализити које врсте бројева и начини њихове класификације преовлађују у грамаћичким уџбеницима у старијим разредима основне школе.
3. Утврдити да ли постоји доследност у начину употребе и класификације бројева у грамаћичким уџбеницима између млађих и старијих разреда основне школе.

Методe, технике и инструменти истраживања

Формулисани циљ и задаци истраживања условили су да се планирано истраживање спроведе коришћењем дескриптивне методе. Примењена је техника анализе садржаја, а као инструмент коришћена је фреквенцијска табела, помоћу које смо утврдили учесталост коришћења различитих врста бројева и класификација у грамаћичким уџбеницима за основну школу.

Узорак истраживања

Анализом садржаја обухваћени су грамаћички уџбеници од четвртог до осмог разреда основне школе које је надлежно министарство одобрило за коришћење у настави, и то за четврти разред седам уџбеника, пети три уџбеника, седми разред два уџбеника и осми три уџбеника. Разлог за изостанак уџбеника из прва три разреда налази се у чињеници да се прва, основна класификација бројева уводи у четвртом разреду. Такође, нема ни уџбеника за шести разред јер наставним планом и програмом за овај разред бројеви нису предвиђени.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

Бројеви у основношколским разредним грамаћичкама

Бројеви се као врста речи обрађују у основној школи у четвртом, петом, седмом и осмом разреду.

У нашој анализи у првом плану биће уџбеници грамаћике за четврти разред, јер се на том узрасту експлицитно уводи појам броја као врсте речи, те се успоставља и основна класификација бројева. Анализом ће бити обухваћени и грамаћички уџбеници за старије разреде да би се испитало да ли се успоставља линеарна повезаност материје.

Бројевне врсте – класификација

Ученици се са бројевима као врстом речи сусрећу веома рано, и то у текстовима датим у читанкама. Забележили смо више примера употребе различитих бројевних врста, па чак и деклинираног основног броја *два, две*:

А мени је жао, беже, било, / жао било двеју сиротица (Жежељ Ралић, 2005: 67). Ал' ти велиш двома сиротама (Жежељ Ралић, 2005: 66). У почетку је био обојен само двома бојама (Жежељ Ралић, 2007: 75). С рекама се двома срео (Жежељ Ралић, 2008: 104).

С друге стране, када је реч о бројевним врстама које су заступљене у анализираним уџбеницима, уочљиво је да не постоји јединствена класификација. Имајући у виду актуелну класификацију бројева која је заступљена у старијим разредима основне школе и која је увршћена у уџбенике за пети разред – главни (са основним и збирним бројевима, бројним именицама на *-ица* и бројним придевима) и редни – издвојићемо три решења која су примењена у уџбеницима за четврти разред.

- прво решење: две врсте – основни и редни бројеви;
- друго решење: три врсте – основни, редни и збирни бројеви;

- треће решење: четири врсте – основни, редни и збирни бројеви и бројне именице на *-ица*.

Подела на четири врсте у ствари подразумева две основне врсте – главне (са основним и збирним бројевима и бројним именицама) и редне бројеви.

Већина аутора придржавала се традиционалног приступа, тако да се на почетку обрађују само основни и редни бројеви као две главне врсте.

Статус збирних бројева у четвртном разреду није јасно одређен и стандардизован. Према важећем плану и програму за тај разред, збирних бројева нема као посебне врсте, ако прихватимо традиционалну класификацију. Али, уколико се они схвате као врста главних бројева, како је у неким граматикама за старије разреде (већ у петом), постоји могућност и да се они обраде. Само у двома граматикама (Драгићевић, 2005; Маринковић, 2006) они јесу представљени, али на различит начин. Док се у граматици Р. Драгићевић они равноправно обрађују као једна од врста бројева (не главних), у другој граматици (Маринковић, 2006) стоји напомена да не треба ученици да их уче, јер ће их обрађивати у петом разреду. И језички и методички ова напомена није оправдана јер ствара конфузију код ученика.

Табела 1: Врсте бројева у грамаицима српског језика за четврти разред основне школе

Разред	р. бр.	ГраMATика	Врсте бројева			
			основни	редни	збирни	бројне именице на <i>-ица</i>
IV	1.	Аранђеловић	+	+	-	-
	2.	Драгићевић	+	+	+	+
	3.	Жежељ Ралић	+	+	-	-
	4.	Маринковић	+	+	+	-
	5.	Николић – Николић	+	+	-	-
	6.	Трнавац	+	+	-	-
	7.	Цветковић – Првуловић	+	+	-	-

Који је приступ најоправданији? Ако занемаримо граматичке карактеристике набројаних бројевних врста, по којима су оне врло хетерогене (и променљиви и непроменљиви бројеви, затим именице, придеви и сл.), и узмемо семантички критеријум као примарни (Лашкова, 1998; Ломпар, 2005), водећи рачуна и о говорној пракси ученика четвртог разреда, сложили бисмо се са неким ауторима да је класификација са четири врсте прихватљива. Дакле, поред основних и редних бројева, има више разлога да се на том узрасту уведу и друге две врсте – збирни бројеви и бројне именице (Бројне именице на *-ица* јављају се у читанкама и раније, нпр. у читанци за трећи разред налазимо примере: „За кловновима дошла су двојица артиста на трапезу“ [*Река речи*, 2010: 16], „Онда сјашу обојица“ [*Река речи*, 2010: 60] или „Зар није доста да двојица иду пјешнице?“ [*Река речи*, 2010: 60]. Или у читанци за четврти разред: „Кад Ковиљка у цркву пошеће, /*Обојицу* води за ручицу“ [Тодоров и др., 2006: 13].) Тиме се заокружује појам броја као врсте речи којом се исказује прецизна квантификација и ранг. Примере ових врста ученици ће налазити и у текстовима које читају:

Онда њих двоје (принц и Трнова Ружица, Г.З.) сиђоше. (Тодоров и др., 2006: 87)

У делу посвећеном разговору о бајци аутори постављају и питање које бројеве ученици уочавају у тексту, па би се поред основних и редних овде као одговор појавили и збирни бројеви – као што видимо у забележеном примеру.

И у начину како су бројеви дефинисани налазимо потврде за овакав приступ.

Дефинисање бројева и примери којима се илуструју ове дефиниције

Дефиниција

У дефиницијама се истичу семантичке карактеристике бројева, док се морфолошке и синтаксичке карактеристике не наводе. Анализа дефиниција треба да покаже да ли су оне концепи-

ране по одређеним правилима која важе за дефинисање свих врста речи, тј. да ли су довољно информативне.

У настави граматике на млађем школском узрасту увек се поставља питање колики је удео дефиниције у поимању одређене врсте речи и да ли је довољно да ученици интуитивно и уз помоћ говорне праксе схвате које је значење одређене врсте. И на каснијем узрасту, када ученици већ овладају основним граматичким законитостима и граматичком терминологијом, на функцију дефиниције у презентацији неке језичке појаве, а у овом случају врсте речи, различито се гледа. У граматичкој литератури уобичајна су два приступа у дефинисању бројева: (1) дају се само опште/основне карактеристике бројева („Бројеви су количинске речи за обележавање скупова јединки.“ – Симић, 1996: 153) или (2) истичу се и основне морфолошке и синтаксичке карактеристике па се дефинишу као променљиве, несамосталне, одредбене речи које означавају колико има онога што значи именица уз коју стоје или у којем се реду међу другим појмовима налази тај појам (Станојчић и Поповић, 2008: 102).

У дефинисању бројева важан је, поготово у уџбеничкој литератури, и начин презентације дате дефиниције, односно место које дефиниција заузима на страници одређене граматике.

На млађем школском узрасту дефиниција нема оне карактеристике које се уочавају у уџбеницима за старије ученике. У следећој табели приказаћемо шта све садржи једна дефиниција бројева као врсте, а притом имамо у виду поменути начин презентације. Под начином презентације подразумевамо „изглед“ дефиниције: а) посебан пасус; б) употреба курзива и масних слова (италик и болд); в) уоквирено и сл.

Табела 2: Различити приступи дефинисању бројева

Разред	Р. бр.	Аутор	Дефиниција
IV	1.	Аранђеловић	Посебне дефиниције за основне и редне бројеве (казују колико је чега на броју; редослед предмета и бића у времену и простору) (32).
	2.	Драгићевић	Не дефинишу се посебно, већ је у дефиницији исказана и подела на врсте: Бројеви се деле на основне, редне и збирне (53).
	3.	Жежељ, Ралић	Речи које означавају колико нечега има на броју, који је неко или нешто по реду и колико има бића у неком збиру (32).
	4.	Маринковић	Не дефинишу се посебно, већ је у дефиницији исказана и подела на врсте: Бројеви су речи које казују 1) колико је бића, односно предмета на броју; то су основни бројеви... (42).
	5.	Николић – Николић	После примера бројева у неколико реченица, наводи се да су речи <i>осам, дванаест, два...</i> бројеви, па се посебно дефинишу основни и редни (53–54).
	6.	Трнавац	Речи које казују колико је бића или предмета на броју. ... Њима најчешће нешто бројимо. Дефинисани су и редни бројеви (23).
	7.	Цветковић – Првуловић	Речи које показују колико је ствари или бића на броју или који су по реду (61).

У дефиницији је исказана и зависност бројева и њихова веза са именицом у оквиру именичке синтагме. За главну реч синтагме чији је зависни члан број за означавање количине користе се речи:

- а) бића – количина чега/нечега
- б) предмет

И код синтагми са редним бројевима за главну реч синтагме чији је зависни члан број за означавање реда/редоследа користе се речи:

- а) нешто/неко (људи, појмови)
- б) предмет

За успешно дефинисање једне врсте речи неопходно је добро познавати граматичке карактеристике дате врсте; од тога умногоме зависи како ће та дефиниција изгледати. Такође, у оквиру једног граматичког приручника или уџбеника дефинисање граматичких јединица из једне групе (у нашем случају врсте речи) мора бити једнообразно – из методичких разлога.

Семантички критеријум у класификацијама врста речи испољава се и у начину конципирања граматичке дефиниције. На основу овога, значењске врсте бројева групишу се око значења *количине* и *редоследа* (*ранја*). Тако се њима означава:

а) број ствари или бића (основни бројеви – везују се за обрађене заједничке и властите именице);

б) неки редослед појмова који су означени именицом (редни).

Дакле, број се схвата у апстрактном смислу, као ознака („он означава“), истиче се његов придевски карактер – слагање у роду, броју и падежу, што је, у ствари, одлика редних бројева који се понашају као придеви одређеног вида, док се код основних то односи искључиво на број *један, једна, једно* и малу множину – број *два, две* и у вези је са њиховом променљивошћу.

Ова сродност основа је и актуелне поделе бројева на две врсте – главне и редне – која је,

као што смо већ истакли, заступљена у старијим разредима основне школе и у средњошколским уџбеницима.

1. главни – разликују се по значењу:

а) основни – количина као нешто апстрактно: *један, два, њинаесџ, двадесџорица...*

б) збирни – односе се на конкретне скупове младих бића и бића различитог пола: *двоје, џроје, џџоро*. У неким граматакама (в. Станојчић и Поповић, 2008) могу имати и множинске облике углавном у служби придевских речи уз именице које познају једино множину (*pluralia tantum*), нпр. *џроје џанџалоне, џројим џанџалонама, чеџвора враџа* итд.

2. редни – имају придевски карактер и стоје уз именице од којих попримају род, број и падеж: *џрви мај, друго џолувреме – другом џолувремену...*

Уобичајено је да се ове значењске карактеристике основних и редних бројева унесу у једну општу дефиницију по којој под бројевима подразумевамо речи којима се истиче количина – број некога или нечега или у ком је реду нешто.

Примери

Ако пођемо од тога да граматака једног језика представља скуп правила тог језика систематизованих у књизи као медију, па је тако намењена различитим слојевима говорника тог језика (ученичка популација, странци итд.), желели смо да испитамо да ли и уџбеници за млађе разреде основне школе истичу двојаку могућност за исказивање количинских односа: а) цифром, б) лексемом. Мишљења смо да је и за семантику броја и за уочавање његових грамаиичких карактеристика ово важно (више у: Зељић, 2013), што мислимо и да покажемо у овом раду.

Основни бројеви

У следећој табели навешћемо примере основних бројева из анализираних уџбеника.

Под правилно одабраним примерима подразумевамо примере који илуструју све важне карактеристике основних бројева као бројевне врсте. По правилу, одабрани низ бројева треба да садржи, поред првог броја *један, једна, једно*, број *два, две* којим се изражава мала множина (двојина) и који се касније, у вишим разредима, обрађује и флективно, као променљив. Видели смо да се ученици првог разреда срећу са његовим облицима, и то најчешће дативом (у женском роду, нпр. *њима двема*). Уобичајено је да се даље наставља низ са бројевима *џри, чеџири* и *џџи*. Неопходно је истаћи управо ове основне бројеве и због њиховог слагања са именицом, нпр. *један сџејен, два/џри/чеџири сџејена* (именица је у двојини), *џџи сџејени* (именица је у генитиву множине), али и са глаголом: *На исџиџ је изашао један кандигаџи* (глагол је у једнини)/*На исџиџ су изашла чеџири кандигаџа* (глагол је у облику двојине)/*На исџиџ је изашло џџи кандигаџа* (глагол је у средњем роду, у једнини). У пракси честа су огрешења попут: *Суџра ће у Србији џемџераџура максимално износиџи двадесџи* и *чеџири сџејени*.

Следе, затим, због правописног аспекта, бројеви друге десетице почев од *једанаесџ* (а не **једанесџ* или **једанес* – што треба и нагласити). У навођењу примера место мора наћи и вишечлани број, опет због правописа, али и слагања са именицом и глаголом, нпр. *двадесџи (и) два/дошла су двадесџи (и) два ученика*. Дакле, поред морфолошких разлога (врста речи), бројеви се обрађују и правописно. Зато је неопходно навести и могућност бележења броја цифром, јер је овај начин економичнији када се употребљавају виши и вишечлани бројеви, а прави се веза и са редним бројевима израженим цифрама (али са тачком).

Табела 3: Прејлед примера за основне бројеве

Граматице (аутори)	Без именице	У именичкој синтагми
Аранђеловић	–	–
Драгићевић	један, два, пет, десет, једанаест, дванаест, тринаест, четрнаест, петнаест, шеснаест, седамнаест, осамнаест, деветнаест, двадесет четири, четрдесет, педесет, шездесет, седамдесет, сто, стотина, двеста, две стотине, триста, три стотине, четиристо, четири стотине, петсто, пет стотина, шестсто, шест стотина, седамсто, седам стотина, осамсто, осам стотина, деветсто, девет стотина	два ученика
Жежељ Ралић	један, два, три, двадесет три, деведесет, сто	једна глава, једна, две, три, четири, пет, деведесет девет, стотину капа
Маринковић	један, два, три, десет	–
Николић – Николић	два, седам, девет, дванаест	два дечака, седам лапа, девет стубова, дванаест птица, један, два, три, петнаест, шеснаест, двадесет осам, сто педесет шест (динара, ђака, књига, дана)
Трнавац	Само у оквиру вежбања. У дефиницији нема примера.	
Цветковић – Првуловић	–	једна књига, две оловке, четири прозора, четири свеске, дванаест клупа, двадесетчетири (ПРАВОПИСНА ГРЕШКА!) ученика

Међу одабраним примерима место морају наћи и синтагматски спојеви броја и именице, чиме се истиче атрибутски карактер броја.

Збирни бројеви

У следећој табели навешћемо примере збирних бројева из анализираних уџбеника.

Табела 4: Прејлед примера за збирне бројеве

Граматице (аутори)	Без именице	У именичкој синтагми
Аранђеловић	Не обрађују се.	
Драгићевић	двоје, троје, петоро	двоје деце, троје јагњаци, двадесет четворо деце/ученика
Жежељ-Ралић	–	троје пилића, петоро пачића, седморо кучића, двадесет деветоро ученика
Маринковић	двоје, троје, петоро	–
Николић – Николић	Не обрађују се.	
Трнавац	Не обрађују се.	
Цветковић – Првуловић	Не обрађују се.	

Уобичајено је да се приликом навођења одређене бројевне врсте узимају први бројеви, дакле, у случају збирних бројева то су бројеви *двоје, одоје, одадвоје, њроје, четворо* и *петоро*, јер су у пракси и најфреквентнији. Показало се да се аутори граматика тога придржавају, с изузетком бројева *одоје* и *одадвоје*, који се јављају у малом броју реализација. Код десетица, очекивано је било да је најфреквентнији збирни број *десеторо*, а код вишечланих збирних бројева наведена су само три двочлана и три трочлана. Очекивали смо да у грамаикама које имају статус уџбеника вишечланих бројева буде више јер је код њих важан и правописни аспект, а с творбеног и ужег морфолошког аспекта пажња се мора посветити конструкцији у којој је збирни број последњи члан док је први (у двочланој конструкцији), односно први и други (у трочланој) основни број.

Редни бројеви

У следећој табели навешћемо примере редних бројева из анализираних уџбеника.

У табели су дати редни бројеви који су део шире или уже дефиниције, док се примери у вежбама занемарују. По правилу, у самој дефиницији не истиче се веза са именицом чији се ранг означава редним бројем (синтагма), већ се даје низ који најчешће почиње редним бројем *први, прва, прво*. Код редних бројева аутори не истичу њихов придевски карактер, који се прво испољава у слагању са именицом, и то, што се на овом узрасту мора истаћи, у роду: *први ученик, прва лутка, прво место*. Цифра као значењски еквивалент и економичније решење код виших редних бројева ретко се истиче, мада се касније у вежбама врло често дају датуми у којима је редни број по правилу написан и арапском и римском цифром. Тако је и правописни аспект

Табела 5: Преилед примера за редне бројеве

Грамаике (аутори)	Без именице	У именичкој синтагми
Аранђеловић	–	–
Драгићевић	други, четврти, осми, петнаести, 3, III, 23, XXIII, MMIV, 2005.	четврти, пети, шести разред
Жежељ Ралић	први, 1, други, трећи, III, четврти, 4, пети, шести, VI, седми, девети, IX, десети, XII, XIX, 28, 65, LXVI, сто трећи, 128, CCCXI, DIII, DCCCVIII, 1945.	
Маринковић	први, други, трећи, десети	први лет
Николић – Николић	други, четврти, пети, шести	други, четврти, пети, шести стуб, први, други, трећи, четврти, седамнаести, осамнаести, двадесет трећи (лист у књизи, дан у месецу, ученик на списку)
Трнавац	4, четврти, IV, осми, VIII, 10, десети, једанаести, XI, 16, шеснаести, четрдесет први, XLI, сто двадесет други, CXXII, 153, сто педесет (и) трећи, двеста (две стотине) педесет пети, CCLV, 1386, хиљаду триста осамдесет (и) шести, 1. IX 2007, 1. 9. 2007.	–
Цветковић – Првуловић	пети, шести, седми	прва, пета, дванаеста клупа

овде занемарен, јер се не истиче то да је уз арапску цифру неопходно писати тачку као ознаку за редни број (на то се касније надовезује правописно правило којим се прописује када се уз редни број изражен цифром тачка не пише (нпр. у набрајању када после редног броја долази запета или испред црте, затворене заграде)).

Остале бројевне врсте

Бројне именице

С друге стране, место бројних именица на *-ица* није јасно дефинисано, што је, вероватно, довело и до тога да није утврђено када их треба увести.

У уџбеницима које смо анализирали јављају се две врсте бројних именица са различитим статусом. Прву врсту чиниле би бројне именице *стотина*, *хиљада*, *милион* и *милијарда*, које припадају основним бројевима са именичким карактеристикама, а другу бројне именице на *-ица* типа *двојица* за означавање броја мушких лица. И док место првих бројних именица није спорно те их и сврставамо у основне бројеве (што они значењски и јесу), јер имају и цифарски еквивалент (*стотина/стотина* = 100), место бројних именица на *-ица* није утврђено иако су оне веома распрострањене и с њима су се ученици у говорној пракси већ сусретали. Узроке за ову непрецизност налазимо у уџбеницима за старије разреде, јер се јавља више решења: (а) као бројевна врста – као подврста главних бројева (в. Ломпар, 2007; Кликовац, 2008) или (б) као врста речи која не припада бројевима иако се њима експлицира количина (в. Милановић, 2008) или се (в) њихово место опет не може прецизно утврдити јер се појављују у оквиру лекције о бројевима, али се не каже да ли њима и припадају (Пецо и Николић, 1987: 97).

Касније, на средњошколском узрасту, такође нема јасног става где спадају ове речи јер Станојчић и Поповић (2008: 102–103) напомињу да се у служби основних бројева од два до де-

ведесет девет при означавању тачног броја мушких лица употребљавају и *бројне именице* на *-ица*: *двојица*, *тројица* и сл. Иако је и овде семантички критеријум био одређујући, није јасно наглашено јесу ли ове именице једне од врста бројева или значењска врста именица (нема их међу врстама именица). Исто тако, и у Стевановићевој граматици појављују се бројне именице на *-ица* (*двојица*, *тројица*, *четорица*, *двдесеторица* и сл.), за које се каже да су у служби основних бројева од два до деведесет девет (напоредно са основним бројевима за означавање тачног броја мушких лица: *Пријавила су се још двојица друјева*. Стевановић, 1996: 316). Такође, поред њих, ту су и бројне именице на *-ина*. То уочавамо и у граматици М. Милошевића (2007), у којој су бројне именице (као и бројни придеви) издвојене, како ми тумачимо, на основу величине слова, изгледа међуналова, у посебну врсту речи! (У то да ли је посредни техничка грешка нисмо улазили). Коначно, као именичка врста споменути су само у једном граматичком приручнику – приручнику Д. Вујовић (2009: 42).

Бројни придеви

У петом разреду у бројевне врсте уводе се и бројни придеви. Уколико на млађем школском узрасту нисмо успоставили прецизну класификацију, те уколико нисмо јасно дефинисали збирне бројеве, ученици ће се наћи пред још једном дилемом. Наиме, уврштавање бројних придева у врсту главних бројева са два веома сличним групама – збирним бројевима и бројним придевима – захтева од ученика да пажљиво проучи у чему се ове две групе разликују и да на основу тога одређује у конкретном примеру о којој је групи реч. Тако се збирним бројевима означава скуп особа различитог пола (мушког и женског) нпр. *двоје људи* (једна жена и један мушкарац), затим стоје уз бројиве збирне именице којима се означавају бића (*двоје деце*, *троје шелади* и сл.) и уз именице типа *иличи* и *браћа* (*десеторо ии-*

лића, десеторо браће). С друге стране, дистрибуција бројних придева сведена је на квантификацију именица *pluralia tantum*, односно именица које означавају функционалне целине (на супрот појединачним објектима) типа *трије рукавице* = *три пара рукавица* на супрот *три рукавице* = *три појединачне рукавице*. Добро је што им је то илустровано и адекватним примерима (нпр. *Уиши колико појединачних објеката има у следећим случајевима: трије ципеле* (три пара ципела) и сл. или задатак *Уиши словима одговарајуће бројне придеве уз даће именице: 5 кола (петора кола); 10 враћа (десетора враћа); 20 маказе (двадесеторе маказе)* јер се у пракси о томе не води рачуна и питање је да ли ове две врсте говорници српског језика уопште разликују.

Поред значењских разлика, из којих проистичу и дистрибуционе разлике (о којима се у граматицама често и не говори), неопходно је истаћи и граматичке карактеристике које такође могу помоћи у њиховом разликовању. Наиме, уз индеклинабилност – са изузетком генитива и датива збирних бројева *двоје* и *трије* (и још ређе *четворо*: *двоја*, *троја* и евентуално *четворја*, односно *двома*, *трома* и *четворма*) те *обоје* (ген. *обоја* и *обојеја*, дат. *обома*), збирни бројеви не разликују род на супрот бројним придевима – *једни*, *-е*, *-а*, *двоји*, *-е*, *-а* итд.

На крају, збирни бројеви почињу бројем *двоје*, јер означавају скуп јединки, док бројни придеви, као што смо видели, имају бр. *једни*, *-е*, *-а* (гласи као множина броја *један*).

Закључак

Све ове дилеме у вези с класификацијом бројева могу се разрешити поступком који предвиђа стварање структуре коју би чинило језгро бројева као врсте речи, а у коју би спадали основни и редни бројеви, с врло јасном разграниченошћу, како морфолошком, тако и семантичком, и периферију, са осталим врстама, мање или више удаљену од језгра (Zhabotynska, 1992). Критеријуми за ту удаљеност поново би биле морфолошко-семантичке карактеристике. Све то могло би се приказати на следећи начин:

Језгро главних бројева – бројева којима се изражава количина – чинили би основни бројеви. Следећа врста били би збирни бројеви са ужом семантиком – број младих лица (младунаца) или лица различитог пола. Следе бројне именице, којима се означава број лица мушког пола, те бројни придеви – са малом фреквенцом у пракси – са значењем броја функционалних целина.

Ова класификација је терминолошки уређена и надовезује се на поделу бројева успостављену у четвртог разреду. Ученицима тог разреда неће бити тешко да повежу значењске карактеристике основних и збирних бројева те бројних именица, јер се овим трима врстама изражава тачан број пре свега бића, што се може установити на једноставан начин анализом примера попут:

Табела 6: Врсте бројева

Разред	Граматика	основни	редни	збирни	бројне именице на -ица	бројни придеви
V	Драгићевић	+	+	+	+	+
	Ломпар	+	+	+	+	+
	Маринковић	+	+	+	+	-
	Николић – Николић	+	+	+	+	-
VII	Ломпар	+	+	+	+	+
	Милановић	+	+	+	+	-
VIII	Пецо – Николић	+	+	+	-	-
	Ломпар	+	+	+	+	+
	Кликовац	+	+	+	+	+

У следећој табели видимо да је принцип о већем броју бројевних врста већ заживео у наставној пракси, и то у петом разреду основне школе, чиме се олакшава успостављање класификације коју смо предложили.

Уз ову систематизацију бројевних врста мора се успоставити и терминолошка стандардизација. Зато предлагемо детерминатив *бројевни* (више у: Зељић, 2012) као адекватнији за термине којима се означава прецизна или приближна квантификација (*бројевне речи, бројевни*

придеви, бројевне именице). У граматичкој литератури односом *број : бројеви* (једнина : множина) прави се разлика између граматичке категорије и врсте речи, па би се тако придевским обликом *бројевни* та разлика учинила јаснијом, а тако би се успоставила и веза са математичком номенклатуром у којој се по правилу користи управо придев *бројевни*: *бројевни израз, бројевна њрава, бројевни модели, бројевне вредности, бројевни односи, бројевни систем итд.*

Литература

- Зељић, Г. (2012). *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, докторска теза у рукопису. Београд: Филолошки факултет.
- Зељић, Г. (2013). „Читање и писање бројева цифрама (бројкама) и словним знацима у школској и општој пракси“, *Иновације у настави*, XXVI (2), 52–59.
- Лашкова, Л. (1998). „Подела на врсте речи у словенским језицима – могућности и перспективе“, *Научни саставанак слависта у Вукове дане*, 27 (2), 31–37.
- Ломпар, В. (2005). *Систематизација врста речи и њихових категорија у сербскохрватским граматицима*, докторска теза у рукопису. Београд: Филолошки факултет.
- Милошевић, М. (2007). *Грамматика српског језика*. Нови Сад: Змај.
- Симић, Р. (1996). *Српска граматика за средње школе*. Београд: МХ Актуел.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (2008). *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, М. (1991). *Савремени српскохрватски језик*, књ. 1. Београд: Научна књига.

- Zhabotynska, S. (1992). *Cognitive and Nominative Aspects of the Numeral Class*. Moscow: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences.

Анализиране граматике

- Аранђеловић, М. (2007). *Српски језик за 4. разред основне школе*. Београд: BIGZ Publishing.
- Вујовић, Д. (2009). *Грамаћоломија, грамаћика српскога језика*. Београд: Театар За – Либер.
- Драгићевић, Р. (2005). *Српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић, Р. (2008). *Српски језик за пети разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жежељ Ралић, Р. (2006). *О језику, српски језик за четврти разред основне школе*. Београд: Klett.
- Кликовац, Д. (2008). *Српски језик за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ломпар, В. (2007). *Српски језик за 5. разред основне школе*. Београд: Klett.
- Ломпар, В. (2010). *Српски језик за 8. разред основне школе*. Београд: Klett.
- Маринковић, С. (2006). *Забавна грамаћика за четврти разред основне школе*. Београд: Креативни центар.
- Милановић, А. (2009). *Српски језик и језичка култура за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Николић, М. и Николић, М. (2007). *Српски језик и култура изражавања за 4. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Николић, М. и Николић, М. (2008). *Српски језик и језичка култура за 5. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пецо, А. и Николић, М. (1987). *Грамаћика српскохрватскога језика за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Трнавац, М. (2008). *Српски језик и култура изражавања за четврти разред основне школе*. Пожега: Епоха.
- Цветковић, Б. М. и Првуловић, Б. (2006). *Поуке о језику за 4. разред основне школе*. Београд: Едука.

Извори

- Жежељ Ралић, Р. (2007). *Игра речи – чиианка за први разред основне школе*. Београд: Klett.
- Жежељ Ралић, Р. (2008). *У царству речи – чиианка за други разред основне школе*. Београд: Klett.
- Жежељ Ралић, Р. (2006). *Речи чаробнице – чиианка за четврти разред основне школе*. Београд: Klett.
- Тодоров, Н. и др. (2006). *Трешња у цвешу – чиианка за 4. разред основне школе*. Београд: Едука.

Summary

Numbers represent a heterogeneous category of words with characteristics of different classification as a consequence of non-existence of the determined criteria concerning the fact what numbers are really meant to be. The subject of this research is the way of procession and classification of numbers as a lexical category in Grammar course books for primary school. The sample of the research are grammar course books for the fourth grade, because at this age, we are explicitly introducing the term of number as lexical category, and therefore the basic classification of numbers is established and grammar course books for higher grades so that linear connection is tested. Results of the research show that: 1) there are different classifications of numbers in course books for the same grade; 2) in course books for the fourth grade, traditional classification is dominant (cardinal numbers, ordinal numbers and collective numbers), and in the course books for higher grades, there is new classification for two types of numbers (main numbers and ordinal numbers), and many sub-categories within one category (main numbers with basic and collective numerals, countable nouns ending in -ica and countable adjectives). Our opinion is that this inconsistency can lead to students' accepting traditional classification of numbers, which is being taught in the fourth grade. In the conclusion of the paper, there is concentric classification which appeared based on traditional classification on cardinal numbers, collective numerals and ordinal numbers, and which mean term standardization and gradual introduction of all number categories with the stress on their semantics.

Key words: numbers, morphology, word categories, number words, number categories.